

Hverdagsliv før og nu

– fortalt gennem Børnenes Arbejdermuseum

Lærervejledning

Hverdagsliv før og nu – fortalt gennem Arbejdermuseets Børnemuseum, © Skoletjenesten Arbejdermuseet, 2014.
Tekst og redaktion: Susanne Arne-Hansen, Linda Nørgaard Andersen, Ane Riis Svendsen.
Layout: Marianne Bisballe/Skoletjenesten.

Foto: Arbejdermuseet & Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek.

Hvis ophavsretten skulle være krænket, er det utilsigtet. Retmæssige dokumenterede krav vil blive honoreret efter de samme retningslinjer, som hvis der på forhånd var indhentet tilladelse.

En særlig tak til alle de elever og lærere der med deres ideer, nysgerrighed og engagement har været med til at forme materialet og forløbet på museet.

Indhold

Lektionsplan 4

Hvad er historie? 5

Hvad kan vi lære på Børnenes Arbejdermuseum? 5

Mål for forløbet 6

Materialet 6

Differentieringsmuligheder 8

Principper bag forløbet 9

Kilde, kildeværdier og kildekritik 9

Leg og læring som middel til forståelse af historien 9

Faglig læsning – en vej til viden 10

Udstillingen 10

Læseforståelse og læseforståelsesstrategier 10

Teksttypekendskab – læsning og skrivning i et samspil 11

Undervisning og materiale 12

Vejledning til forløbet 13

1. Erindringer som kilde 13

Lærere og elevers erindringer 13

Erindringer om hverdagsliv i gamle dage 16

Erindringer berettende tekster 16

Teksterne og forståelsesstrategier til læsning af dem 16

Progression i arbejdet med teksterne 17

Læsning af historiske fagtekster 20

2. Besøg på Arbejdermuseet 21

Intro 21

Tabsrejsen 21

Torvet 21

Fokusgrupper 21

Matrixgrupper 22

Evaluerings 22

Tranfer 22

3. Beskrivende tekster som kilde 23

Genrekendskab og tilegnelse af det faglige indhold 23

Progression i arbejdet med teksterne 24

Nærlæsning 25

Tjek af forståelse 25

Perspektivering 26

4. Fotos som kilder 27

Beskrive og analysere fotos 27

5. Forklarende tekster som kilder 29

6. Evaluering 31

Fotos til brug i undervisningen og en detaljeret lektionsplan finder du på Arbejdermuseets hjemmeside under skoletjenesten og „Læs, leg og lær med historien“.

Lektionsplan

1.-2. lektion:	Lærer og elever skriver erindringer
3.-6. lektion:	Erindringer som kilde: Læsning af erindringer Strategierne: Forudsig-stil spørgsmål-opklar-opsummer
Ekskursion:	Besøg på Arbejdermuseet
7.-8. lektion:	Opsamling fra besøg
9.-12. lektion:	Beskrivende tekster som kilde: Læsning af beskrivende tekster Strategierne: Læs-stop-fortæl-læs igen-skriv Illustrerer tekster og skriver fagtekster om hverdagsliv i gamle dage Skriver tekst om eget hverdagsliv
13.-14. lektion:	Billeder som kilde Beskriver billede for en blind Kollaborativ skrivning
15.-16. lektion:	Forklarende tekster Alle strategier
17.-18. Lektion:	Skriver fortællende tekst om hverdagsliv i gamle dage Udfylder Venn-diagram med forskelle og ligheder på hverdagsliv før og nu

Hvad er historie?

Et af de vigtigste læringspotentialer, som vi ønsker at repræsentere, er muligheden for, at elever oplever, at historie ikke kun omhandler fortiden og dens begivenheder, men at fortiden, og det at lære om den, også kan hjælpe os til at forstå vores nutid. Derfor arbejder vi fagdidaktisk med begrebet historiebevidsthed i vores definition af, hvad historie er. I dette begreb ligger en forståelse af historie som et fag, der omhandler fortid, nutid og fremtid på en gang. Eleverne skal gennem historieundervisningen på museet møde viden om fortiden og lære at sætte den i relation til nutiden, så de kan lære at stille forventninger til fremtiden. De er på en gang historieskabte og historieskabende, og historie er et dynamisk fag, der kan hjælpe os til at forstå os selv i tid. Historiefaget bliver således både en måde at tænke og agere på og kan give eleverne en række kompetencer og holdninger.

Hvad kan vi lære på Børnenes Arbejdermuseum?

Undervisningen på museet bygger på et socialkonstruktivistisk læringssyn, idet vi mener, at eleverne skal arbejde aktivt med stoffet for selv og i fællesskab at kunne lære mere.

Samtidig ønsker vi, at eleverne skal blive kvalificerede brugere af historie og kulturarv, og de må derfor kunne se, at det, de beskæftiger sig med, har en relevans for deres egen livsverden. Derfor har vi i dette forløb valgt, at indholdet skal centrere sig om udstillingen „Børnenes Arbejderhistorie“, hvor vi fokuserer på det at være barn i skiftende perioder i danmarkshistorien. Valget af tematikken „barndom“ sikrer samtidig, at alle elever uanset sociale og faglige forudsætninger vil have personlige erfaringer, som de kan inddrage.

Undervisningen på Arbejdermuseet foregår i udstillingen „Børnenes Arbejdermuseum“. Udstillingen handler om arbejderbørnenes og arbejderfamiliernes liv og vilkår fra slutningen af 1800-tallet til omkring 1980 med særligt fokus på forholdene i 1930'erne. I undervisningsforløbet og i arbejdet med erindringer vil eleverne hovedsageligt arbejde med perioden fra slutningen af 1800-tallet til 1930'erne.

Udstillingen og undervisningen lægger vægt på en legende tilgang til historien og til viden. Eleverne oplever for eksempel, hvordan arbejderbørn har boet, levet, arbejdet og leget i gamle dage, når de agerer familie i en lillebitte lejlighed anno 1930'erne og går ned ad den stejle køkkentrappe til lokummerne i baggården. I 'Den store by' bugner hylderne i købmandsbutikken af alle de gode varer, som kan købes for penge – hvis man da har råd. Ellers må der knokles som flaskesorterer på bryggeriet eller trampes i pedalerne som cykelbud. Er lommen fuldstændig tom, er der nok ingen anden udvej end at pantsætte den gode frakke, brillerne eller mors guldring hos pantelåneren.

Mål for forløbet

Det er målet,

- at eleverne kan redegøre for arbejderfamiliens hverdagsliv omkring år 1900 og kan forklare årsagerne til vandringen fra land til by
- at eleverne kan anvende funktionelle læseforståelsesstrategier med henblik på at tilegne sig viden fra historiefaglige tekster
- at eleverne kan vurdere kildeværdien af forskellige kilder
- at eleverne kan etablere historiske scenarier og formidle deres viden om tiden mundtligt og i selvproducerede fag- og fiktionstekster
- at eleverne kan drage sammenligninger mellem nutidens og fortidens hverdagsliv

Materialet

Materialet *Hverdagsliv før og nu* – fortalt gennem *Børnenes Arbejdermuseum* er tænkt som et tværfagligt forløb mellem dansk og historie. Det er bygget op, så det tager udgangspunkt i det nære og genkendelige, og via besøget på Arbejdermuseet og forskellige tekster sammenlignes datidens forhold med nutidens. Det er et tematisk forløb, og der arbejdes ud fra det løse tidsbegreb, som „da mine tipoldeforældre var børn“. Det er således ikke en eksakt tid, der er

omdrejningspunkt i forløbet, men udstillingen skildrer tiden fra ca. 1900 og 30 år frem. De forhold, arbejderfamilierne levede under omkring år 1900, varer ved i tiden efter. Tiderne skifter ikke fra den ene dag til den anden.

Da mange elever på mellemtrinnet har svært ved at se forskel på en tid hhv. 20 år og 200 år tilbage i tiden, er det derfor materialets hensigt at skabe historiebevidsthed og en forståelse for, at der har været en tid før den, eleverne lever i, og herigennem at skabe forudsætninger for, at eleverne på sigt forstår begrebet kronologi.

Materialet henvender sig til 3.-4. klasse og kan kombineres på forskellig vis, alt efter hvor mange lektioner man tænker at bruge på temaet, hvilke forudsætninger eleverne har, og hvilket klassetrin det drejer sig om. Forløbet er bygget op omkring fem undertemaer: arbejde, økonomi, bolig, mad, leg. Der arbejdes med disse på forskellig vis:

1. Erindringer som kilde

- Eleverne skriver egne erindringer og læser ældre menneskers med brug af strategierne: *at forudsige, at stille spørgsmål, at opklare, at opsummere*
- Eleverne sammenligner erindringer før og nu med henblik på at se sammenhænge mellem fortid og nutid

2. Besøg på Arbejdermuseet – museet som kilde

- Eleverne undersøger og udforsker artefakter fra tiden i fem grupper ud fra temaerne: arbejde, økonomi, bolig, mad og leg
- Eleverne formidler viden om de fem undertemaer for hinanden

3. Beskrivende tekster som kilde

- Eleverne læser og skriver beskrivende fagtekster om temaerne fra besøget på Arbejdermuseet. De nærlæser tekster ved at bruge læseguides til forståelse og strategierne: *læs, stop, fortæl, læs igen, skriv*
- De illustrerer fagtekster
- De skriver om hverdagsliv i dag med henblik på en sammenligning af før og nu

4. Fotos som kilde

- Eleverne beskriver fotos og fortæller historien i billederne

5. Forklarende tekster som kilde

- Eleverne læser om årsager til og virkninger af vandringer fra land til by (industrialisering og urbanisering)
- De bruger læseguides og skriver forklaringer

6. Evaluering

- Eleverne inddrager deres viden om perioden og skriver en fortællende tekst
- De sammenligner forhold før og nu i et Venn-diagram

Der er hele tiden fokus på at sammenligne fortid og nutid og gøre sig tanker om fremtiden.

Differentieringsmuligheder

Man kan arbejde med materialet i kronologisk rækkefølge, men der kan også plukkes i materialet. Her er nogle forslag, som jo afhænger af, hvad man ellers har arbejdet med, hvilke elevgrupper man har, og hvor mange lektioner man vil afsætte til forløbet. Her er tre muligheder:

A – punkt 1, 2, 4, 6 og udvalgte temaer under punkt 3

Man kan arbejde med alle erindringer inden for alle temaerne og besøget på Arbejdermuseet. Desuden kan der suppleres med udvalgte temaer inden for de beskrivende tekster og fotos som kilder.

B – punkt 1, 2, 3, 4 og 6

Man kan arbejde med erindringer, besøget på Arbejdermuseet, beskrivende tekster og fotos som kilder.

Principper bag forløbet

Kilde, kildeværdier og kildekritik

Forløbet er tænkt som en del af elevernes introduktion til faget historie og dets metode.

Målet er, at eleverne øger deres begyndende genrekendskab i faget historie, og vi har derfor valgt en kombinationen af erindringer, billeder, arkivalier og genstande, som eleverne skal møde i materialet og på museet. Kombinationen skal derudover også være med til at give eleverne et indtryk af de forskellige historier, som forskellige kilder kan være med til at fortælle os. Kilderne er valgt ud fra et ønske om at give eleverne et nuanceret billede af arbejderbørns forhold gennem forskellige tider og dermed udfordre den for forståelse, mange elever har om fortiden.

Nøglespørgsmålene er således hele tiden: Hvor ved vi det, vi ved, fra? Hvilke spørgsmål kan og skal vi stille til kilden? Og hvad kan de forskellige kilder så fortælle os?

Leg og læring som middel til forståelse af historien

Gennem en legende tilgang arbejder vi med elevernes forestillings- evne og identifikation med arbejderbørn fra andre perioder i danmarkshistorien. Disse forestillinger og identifikationer giver dem styrkede forudsætninger for at kunne skabe deres egne historiske fortællinger på baggrund af den viden, de har tilegnet sig undervejs i forløbet og i arbejdet med materialet. Samtidig åbner det legende element for, at eleverne præsenteres for fortidens børneliv gennem visuelle, auditive, taktile og kinæstetiske tilgange. Tilgange, der på hver deres måde styrker elevernes nysgerrighed om fortiden.

Vores mål er således, at museumsbesøget giver eleverne en anderledes unik oplevelse, som skaber motivation og lyst til at lære og vide mere.

Faglig læsning – en vej til viden

At lære et fag handler om „at kunne tale, læse og skrive relevant inden for faget“, siger den norske forsker Lars Berge. Med undervisningsforløbet *Hverdagsliv før og nu – fortalt gennem Børnenes Arbejdermuseum* sætter vi handling bag ordene. Forløbet har som formål, at eleverne udvikler viden om den historiske periode, der omhandler industrialiseringen og urbaniseringen, og opnår kompetencer til at se sammenhænge mellem materielle kår og hverdagsliv før og nu, samtidig med at de lærer, hvordan de tilegner sig det faglige stof.

Sproget er kilde til refleksion, og refleksion er nødvendig for læring. „Tanken forløber i ordet“, siger Vygotsky. Derfor skal eleverne bruge sproget på mange forskellige måder i dette forløb. De skal lege, tale, lytte, læse, skrive og formidle deres oplevelser og tanker for at udvikle viden, færdigheder og kompetencer. Eleverne må selv bruge sproget, for at ordene kan lagres i hukommelsen og blive til læring. Det er ikke nok, at læreren fortæller, selv om det også er meget vigtigt at lytte til lærerens fortælling.

Udstillingen

Forløbet er bygget op omkring udstillingen i Børnenes Arbejdermuseum, og det er tanken, at eleverne ved at gå på opdagelse og udforske rummene i udstillingen – samtidig med at de læser tekster om det, de ser – lærer, hvordan teksterne refererer til forhold i virkeligheden. Eleverne får her helt konkret mulighed for at koble forestillinger om det læste med konkrete forhold. Når de fx læser ordet *ildtændere*, ved de måske ikke, hvad det er, men på museet kan de se ildtændere, og de kan prøve at lave en ildtænder. Når de næste gang møder ordet i en tekst, forstår de måske teksten bedre, fordi de nu har en forestilling om, hvad ildtændere er. Tanken er, at eleverne gennem besøget erfarer, at faglig læsning ikke handler om at læse en tekst hurtigst muligt, men at det drejer sig om at forstå og reflektere over tekstens indhold med henblik på at sammenligne forhold dengang og nu.

Læseforståelse og læseforståelsesstrategier

Hvad vil det sige at forstå en tekst?

For at forstå en tekst må den afkodes korrekt og med en vis hastighed, men dette er ikke tilstrækkeligt. Det læste må kobles med baggrundsviden om emnet, ord og begreber i teksten må forstås præcist og må kobles med viden om genrens særlige måde at formulere indholdet på. Løbende må der desuden hele tiden drages følgeslutninger mellem forskellige forhold i teksten og mellem for-

hold i teksten og viden uden for teksten. For at forstå det læste må læseren derfor have forståelsesstrategier.

I dette forløb støtter vi eleverne i at udvikle læseforståelsesstrategier, således at de selv bliver i stand til at tilegne sig viden fra tekst. En forståelsesstrategi definerer vi som den norske forsker Ivar Bråten: „En mental aktivitet, som læseren vælger at benytte for at tilegne sig, organisere og uddybe information fra en tekst, og som anvendes for at overvåge og styre sin egen tekstforståelse.“ Valg af strategier er derfor hele tiden tydeliggjort, når eleverne skal læse. De skal således ikke kun tilegne sig faglig viden. De skal også lære, hvordan de tilegner sig viden fra tekst. Derfor læser de hele tiden ud fra et defineret læseformål, dvs. et spørgsmål, de skal have i hovedet som deres overordnede fokus, når de læser teksten.

I forløbet præsenteres eleverne for læseforståelsesstrategierne *at forudsige, at stille spørgsmål, at opklare og at opsummere* og læse-måden *læs-stop-fortæl-læs igen-skriv*, og hele tiden med fokus på *at se det for sig*.

Teksttypekendskab – læsning og skrivning i et samspil

I forløbet bliver eleverne præsenteret for forskellige typer tekster, og der er fokus på, at de forstår, at tekster kan have forskellige hensigter, således at de herigennem kan udvikle kildekritisk sans.

At have teksttypekendskab har betydning i forhold til forventninger til teksten, og samtidig giver teksttypekendskab rammer for elevernes egne tekster. Man bliver nemlig bedre til at læse ved at skrive og bedre til at skrive ved at læse. I historiefaget møder eleverne på mellemtrinnet typisk berettende tekster i form af erindringer, beskrivende og forklarende tekster. Derudover møder de andre tekster som fx fotos. Det er disse fire typer, vi har fokus på i forløbet. Der lægges ikke bare op til, at eleverne læser disse teksttyper, men også at de skriver i disse, og at de lærer de særlige karakteristika, der kendetegner teksttyperne. Hensigten med dette er, at de efterhånden udvikler viden om teksttyperne, og at de bruger den viden strategisk, når de læser, fx når de skal forudsige, hvilken tekst det er, hvilken type informationer de kan forvente at finde i teksten og værdien af informationerne. Her spiller opmærksomhed på billederne også ind. Det kan være en god strategi at orientere sig i billederne før læsning, fordi billeder kan *udvide* eller *uddybe* teksten. Når billeder *uddyber*, er de et billedligt udtryk for det, som den skrevne tekst handler om. Når billeder *udvider*, fortæller de noget andet og mere om det, som den skrevne tekst handler om.

Fagteksterne giver konkrete informationer om, hvordan det var at leve engang, men også den historiske fiktionstekst er en vigtig kilde for eleven til at skabe historiske scenarier og forstå sammenhænge mellem tid og vilkår. Den historiske fiktionstekst tager afsæt i virkelige hændelser, og for at eleverne kan udvikle bevidsthed herom, og som evaluering af deres viden om tiden, afsluttes forløbet med, at eleverne skriver en fortællende tekst om en fiktiv arbejderfamilies hverdagsliv for ca. 100 år siden.

Undervisning og materiale

Arbejdet med de forskellige tekster er bygget op efter denne model:

1. Læreren er rollemodel, dvs. hun viser og tænker højt om, hvordan hun gør, når hun læser en tekst
2. Klassen arbejder i fællesskab – læreren skriver på tavlen, og eleverne skriver med
3. Eleverne arbejder i makkerpar på samme måde, som det er vist
4. Eleverne arbejder selvstændigt

Undervejs i forløbet bliver eleverne hele tiden stilladseret. Dvs. der bygges stilladser om dem, indtil de kan arbejde selv. Stilladsering eller scaffolding, som det også kaldes, er **ikke** et andet ord for hjælp. Det er en speciel form for hjælp, der støtter eleverne i at bevæge sig mod nye færdigheder eller til nye lag af forståelse, sådan at eleven senere bliver i stand til at gøre noget tilsvarende alene. I forløbet sker det fx ved at:

- læreren er rollemodel og viser, hvordan hun gør, når hun læser og forstår en tekst eller skriver i en bestemt teksttype
 - det i teksten tydeliggøres, hvilke strategier eleverne skal benytte
 - der er særlige notatark, eleverne skal notere i
 - det angives, hvilke sproglige forhold eleverne kan kigge efter, når de læser, eller bruge, når de skriver.
- Opmærksomhed på sprogets nuancer har særlig betydning i forhold til at udvikle kildekritisk sans.

Gentagelse er vigtigt, således at eleverne bliver så fortrolige med arbejdsmåderne, at de kan udvikle forståelsesstrategier til læsning af fagtekster og dermed kan læse for at lære.

Sideløbende med dette arbejde er det tanken, at læreren udfolder den historiske tid gennem fortællinger og eksempler, og at dette medvirker til, at eleverne etablerer historiske scenarier. Formålet med forløbet er jo netop at gøre historie vedkommende, og at eleverne oplever, at de selv er medskabere af historien.

Til inspiration i den forbindelse kan det foreslås at læse kapitel 1 i Cecil Bødgers roman *Hungerbarnet* og et uddrag af Maria Andersens roman *Tudemarie*. I *Hungerbarnet* kan man høre om, hvordan livet på landet har udspillet sig for en dreng i denne periode, og i *Tudemarie* er det et arbejderbarns oplevelser i København, der er i spil.

Vejledning til forløbet

1. Erindringer som kilde

Lærere og elevers erindringer

Erindringer er en primær kilde til viden om, hvordan det har været engang. Man kan dog ikke forvente, at alt i en erindring er korrekt. Mange mennesker har (heldigvis) en tendens til kun at kunne huske det gode, så derfor kan man ikke tro på alt i en erindring, men må koble viden fra erindringer med viden fra andre kilder.

Som forforståelse til besøget på Arbejdermuseet skal eleverne arbejde med erindringer. For at eleverne kan forstå, hvad en erindring er, og at tiden ændrer sig, skal de først høre læreren fortælle om sin barndom. Dernæst er det en rigtig god ide, at læreren også har skrevet en del af sine erindringer ned. Denne tekst kan derefter tjene som model for de erindringer, eleverne skal skrive efterfølgende. I lærerens erindring viser hun, hvordan hun benytter kronologi, og hun udpeger de eksakte ord, der skaber kronologien, fx

- årstal, forbindere som *først*, *senere*, *da*, *derefter*
- verber i datid, der har med handlinger at gøre, fx *legede*, *skjulte*, *løb*, *købte*
- verber i datid, der har med stemninger og følelser at gøre, fx *huske*, *føle*, *se*, *ane*, *høre*, *tænke* osv.

Herefter er det elevernes tur til at prøve kræfter med genren erindringer. For at få sat tankerne i gang kan eleverne tale i grupper på tre om, hvad de kan huske fra deres barndom. Derefter planlægger de deres erindring. Det sker ved at skrive stikord i notatarket på side 6 i arbejdshæftet. På side 7 er der en tørresnor, hvori eleverne derefter kan strukturere deres oplevelser. Tørresnoren er valgt som en grafisk model, der kan understøtte elevernes forståelse af, hvordan en erindring er bygget op: Præsentation af, hvem teksten handler om, hvor den foregår og hvornår. Herefter følger en række begivenheder i kronologisk rækkefølge, og til sidst en afslutning.

Støt eleverne i at benytte punktum og afsnit. Det letter det både for dem selv, når de skal læse, hvad de har skrevet, og for andre, der skal læse erindringen.

Når teksten er skrevet, læser eleverne deres tekster op for hinanden, og de tjekker, at de har opfyldt kriterierne beskrevet på side 6 i arbejdshæftet.

Hæng teksterne op, og afslut arbejdet med at tale om, hvad erindringerne fortæller om at være barn i nutiden:

- Er der forhold, der går igen?
- Er der forhold, der ikke skrives om? Hvad? Og hvorfor mon der ikke skrives om disse?
- Sammenlign med lærerens erindringer. Hvilke ligheder og forskelle er der på elevernes og lærerens erindringer og hvorfor?

Her er et eksempel på en erindring skrevet af en elev i 3. klasse på Nørrebro Park Skole:

Mine erindringer

Jeg hedder Karla og jeg er ni år. Jeg går til akrobatik og jeg elsker at tegne. Jeg bor på Julius Bloms gade med min mor, far og lillesøster. Jeg går i verdens bedste klasse på Nørrebro Park Skole. Min mor Line elsker chokolade og min far Peter elsker chips. Min lillesøster Freja går i 0. klasse på samme skole som mig. Jeg deler værelse med min lillesøster og det kan tit være hårdt når hun roder ud over det hele.

Det første minde jeg kan huske var da jeg blev storesøster. Jeg var kun 2 år og 8 måneder så derfor forstod jeg ikke noget. Jeg ville gerne holde den lille pige der lige var kommet ud, og det måtte jeg gerne. Jeg havde en lille bamse med som jeg satte i hendes seng.

Da jeg var 4 år skulle jeg til en 90 års fødselsdag sammen med min mormor og morfar. Min mor, far og lillesøster var ikke med for jeg var på besøg hos min mormor og morfar alene. Det var en gammel dame der boede på plejehjem der blev 90 år. Selvom jeg ikke kendte hende så godt var det alligevel en god fødselsdag fordi jeg kunne hygge mig med alle gæsterne.

Da jeg lige var startet i 0. klasse var jeg 5 år jeg var meget generet. Vi skulle starte med at sende nogle balloner af sted og se om nogle fandt dem. Jeg ved ikke om nogle så min for vi fik aldrig noget svar.

Det 2. år der var fastelavn på skolen blev jeg katte dronning jeg var 6 så jeg syntes det var ret sejt. Jeg var jo også Pippi og hun er jo den stærkeste så det kan være derfor.

En dag i en ferie skulle jeg i Zoo med mine forældre og min lille søster. Da vi nærmest havde set det hele satte vi os hen på en restaurant i Zoo. Det blev for

kedeligt for min lillesøster og jeg så vi sagde vi gik hen på legepladsen. Vi legede godt men nu ville jeg tilbage for jeg var blevet sulten. Da vi gik tilbage var vores forældre væk og vi kiggede ved alle bordene men de var der ikke. Nu begyndte jeg at blive bekymret, jeg skulle lige til at græde for jeg var kun 7 og jeg viste ikke hvad jeg skulle gøre. En dame kunne se på mig at jeg fik tåre i øjne. Hun spurgte hvad der var galt og jeg fortalte hende det hele. Da vi skulle til at gå hen mod legepladsen så jeg min mor. Jeg blev helt vildt glad og så var jeg ikke ked af det mere. Bagefter kiggede vi på andre dyr og turen var stadig sjov selv om vi blev væk.

En dag skulle klassen og jeg se et teaterstykke. Det var lille Picasso. Jeg syntes det var et godt stykke og der var jeg 7 år men der var noget jeg ikke helt forstod.

Og det var de erindringer jeg havde

Slut

Skrevet af Karla Ø

Erindringer om hverdagsliv i gamle dage

Erindringer – berettende tekster

På side 9-26 kan eleverne læse ældre menneskers erindringer fra deres barndom. Erindringer er berettende tekster. De har til hensigt at berette om et forløb, dvs. hvordan noget er foregået engang, og hvordan folk fra den tid har oplevet det. Det karakteristiske ved sådanne tekster er, at de veksler mellem at beskrive, hvordan vilkårene var, og at berette om konkrete hændelser. For at forstå teksten må eleverne derfor hele tiden have for øje, hvilke konkrete hændelser der sker, og hvordan de er betinget af tidens vilkår. Her er et eksempel:

„Da jeg var feriebarndom, havde jeg ikke andet tøj med end mit rejsetøj – et par møre bukser og en skjorte. Mor havde lovet at indløse nogle skjorter fra pantelåneren og sende dem over. Et par dage efter kom en lille pakke og et brev til mig fra mor. I pakken lå der to skjorter og en bluse. Jeg vidste, at det havde været dyrt for min mor at få skjorterne hjem. Derfor flygtede jeg ud til jernbanen, hvor ingen kunne se mig. Og her sad den hårde rabarberdreng og tudede over, hvad min mor havde betalt, for at jeg kunne få skjorterne.“

I begyndelsen af teksten beskrives drengens vilkår: *Da jeg var feriebarndom, havde jeg ikke andet tøj med end mit rejsetøj – et par møre bukser og en skjorte. Mor havde lovet at indløse nogle skjorter fra pantelåneren og sende dem over.* Herefter kommer der en konkret hændelse om en pakke, som feriebarndom modtager, og hvilken reaktion det medfører. Hændelsen indledes med tidsangivelsen *Et par dage efter ...* og reaktionen ses i disse vendinger: *vidste det havde været dyrt, flygtede, sad og tudede over, hvad min mor havde betalt.*

Teksterne og forståelsesstrategier til læsning af dem

Teksterne er struktureret i temaerne Arbejde, Økonomi, Bolig, Leg og Mad. I forbindelse med læsning af teksterne er det tanken, at eleverne samtidig lærer at arbejde ud fra et læseformål og at benytte forståelsesstrategierne: *at forudsige, at stille spørgsmål, at opklare, at opsummere.* Se arbejdsheftet side 9.

Nogle af teksterne kan være lidt svære for elever i 3. klasse. Det skyldes, at det jo er originaltekster. Alle fagtekster indeholder ord og begreber, der knytter sig til det emne eller fag, som de er en del af, og som eleverne må lære for at lære om emnet eller faget. Eleverne kan hente støtte til forståelse i billederne. Dette under-

visningsforløb har dog den særlige fordel, at det knytter sig til en udstilling, som eleverne bagefter oplever, og her kan de se og røre ved mange af de svære ord og begreber, der optræder i teksterne. Herved får de mulighed for helt konkret at udvikle deres ordforråd, deres viden om emnet og at skabe transfer mellem deres viden i skolen og på museet. Desuden vil de på udstillingen møde uddrag af de erindringer, de har læst i elevhæftet, og dermed vil genkendelsens glæde måske vækkes?

Progression i arbejdet med teksterne

De første tekster om Arbejde og Økonomi er indholdsmæssigt og sprogligt de sværeste. Derfor har vi valgt at begynde med dem. Teksten *Arbejde* læses op af læreren. Læreren er rollemodel og viser, hvordan hun bruger strategierne *at forudsige*, *at stille spørgsmål*, *at opklare*, *at opsummere*, mens hun læser, og hvordan hun tænker højt undervejs. Et eksempel på, hvordan det kan gøres, ses herunder. Teksten med rød skrift er udtryk for lærerens højtænkning:

før

Strategi: at forudsige

Jeg ser på overskriften og tænker over, hvad jeg tror, teksten handler om.

Arbejde

Mange børn arbejdede hver dag for at tjene penge til deres familie. Kristian fortæller om at hjælpe sin familie her:

mens

Strategi: at stille spørgsmål og at opklare

Til de første to linjer kan jeg fx stille spørgsmålet: *Hvorfor arbejdede mange børn for at tjene penge? Hvem er Kristian?* Jeg kan ikke finde svar på det første spørgsmål i teksten, men må prøve at læse videre. Hvem Kristian er, kan jeg derimod slutte mig til ved at koble til den første linje i den indledende tekst, hvor der står: *Nu skal du læse om, hvad nogle gamle mennesker husker om deres barndom ...* Herved kan jeg slutte mig til, at Kristian må være en af de gamle, der fortæller om sin barndom. Det er altså hans erindringer, jeg skal læse.

„Mor fandt hurtigt ud af, at vi ikke ville overleve med fars løn alene. Ildtændere blev vores redning. Hver dag hentede mor en sæk høvlspåner på et savskæreri. I stuen satte vi børn os sammen med hende og snoede høvlspånerne sammen, til vi nåede de magiske 500 ildtændere om dagen, der gav 25 øre.“

efter

„Mor fandt hurtigt ud af, at vi ikke ville overleve med fars løn alene. Her får jeg svar på mit spørgsmål om, hvorfor børn arbejdede. Faren tjente ikke nok til at kunne sørge for mad til hele familien. Børnene måtte hjælpe til. *Ildtændere blev vores redning.* Hvad er ildtændere? Hvis jeg ikke ved, hvad en ildtænder er, kan jeg prøve at dele ordet op i ild + tændere. Hvad kan det mon være? Noget, der tænder ild, måske en slags tændstik? Jeg kigger på billedet. Mon det er en ildtænder? *Hver dag hentede mor en sæk høvlspåner på et savskæreri.* Hvad er høvlspåner og et savskæreri? Jeg kender ordet spåner som det, der kommer, når man høvler – sådan en slags træstrimler. Hvis jeg deler *savskæreri* op, bliver det til sav + skæreri. Altså noget med at skære med en sav. Måske som et tømmerværksted? Men hvad har det med ildtændere at gøre? Jeg læser lidt videre. Måske får jeg mere at vide? *I stuen satte vi børn os sammen med hende og snoede høvlspånerne sammen, til vi nåede de magiske 500 ildtændere om dagen, der gav 25 øre.*“ Ja, høvlspåner er træstrimler, der bliver snoet sammen. Det er nok tændstikker i gamle dage. Moren henter åbentbart høvlspånerne og laver dem til ildtændere. De får 25 øre for 500 ildtændere. Men hvorfor står der *magiske*? Det kan jeg ikke finde svar på i teksten, men jeg kan slutte mig til, at det nok hentyder til det antal, de kunne få 25 øre for. Når de havde nået de 500, var de meget glade. Mon 25 øre var meget dengang?

Strategi: at opsummere

Nu opsummerer jeg lige, hvad jeg ved: Kristian fortæller, at da han var barn, tjente hans far ikke nok penge, til at en familie kunne leve for dem. Det er de vilkår, Kristian lever under, og derfor måtte børnene hjælpe til. Herefter fortæller Kristian om en hændelse, nemlig at han, selv om han var meget lille, hjalp sin mor med at lave ildtændere, og at moren solgte dem for at få penge til at leve for.

Ildtændere er en slags tændstikker. De fik 25 øre for 500 ildtændere. De 25 øre betød meget for dem.

Hvordan passede mine forudsigelser med teksten?

De næste tekster i dette afsnit læser læreren fortsat op, men nu kan eleverne inddrages i at bruge strategierne. På baggrund af den indledende tekst gør de sig tanker om, hvad den mon kommer til at handle om. Når læreren læser selve teksten op, opfordres eleverne til at sige stop, når de har et spørgsmål til noget, de ikke forstår. Spørgsmålene kan gå på forståelse af bestemte ord, men det kan også være sammenhængen, der volder vanskeligheder. Er

det et ord, der ikke kendes, kan man prøve at læse lidt videre og se, om man kan forstå betydningen ud fra den sammenhæng, ordet optræder i. Eller man kan prøve at dele ordet op i mindre dele for at se, om det kan give et hint om, hvad det kan betyde. Fx ordet *mælkedreng* i denne sætning:

Jeg var mælkedreng. Jeg var kun 6 år og lille og spinkel. Jeg skulle op kl. 5 om morgenen og bære de kolde flasker.

Et sammensat ord som *mælkedreng* kan deles op i *mælk* og *dreng*. Sammensatte ord læses forfra, men forstås bagfra. Det er altså en dreng, der har noget med mælk at gøre. Det giver måske ikke tilstrækkelig mening i forhold til nutiden, men hvis man læser videre, står der til sidst i den tredje sætning vendingen *bære de kolde flasker*. På den baggrund kan man udlede, at en *mælkedreng* er en dreng, der bærer flasker, og så må man slutte sig til, at mælk åbenbart var i flasker dengang. Som støtte for denne antagelse kan eleven kigge på fotoet ved siden af teksten. Fotoet uddyber teksten ved at vise en dreng, der bærer en kasse med flasker. Det står ikke direkte i teksten, hvor han bærer flaskerne hen. Her må man drage følgeslutninger og bruge sin viden uden for teksten for at forstå sammenhængen mere nøjagtigt. Når man læser med forståelse, kobler man enten forhold i teksten med hinanden, eller man kobler en viden uden for teksten med noget i teksten. Og endelig kan man kigge på billedet for at sammenholde ideerne om, hvad en mælkedreng kan være, med det, man ser på billedet.

De mange stop kan gøre, at man mister overblikket over teksten. Derfor må den læses igen. Sådan er det med fagtekster. De skal læses mere end én gang, og de skal nærlæses. Det giver de mange korte tekster rig lejlighed til at praktisere.

Teksten *Økonomi* læses på samme måde som teksten *Arbejde*, men nu lærer eleverne også at stille spørgsmål til tekstens indhold. Der kommer flere tekster, hvor eleverne skal skrive spørgsmål, så vær rollemodel, og vis eleverne, hvordan de formulerer spørgsmål, der begynder med korrekt stavede hv-ord og har et spørgsmålstejn efter. Det er altid nemmere at lære i en kontekst.

De følgende tekster *Bolig*, *Leg* og *Mad* er indholdsmæssigt lettere, fordi indholdet knytter sig til forhold, som er tættere på elevernes verden, og derfor vil mange elever kunne læse disse sammen i makkerpar.

Der optræder stadig svære ord, men har man arbejdet som beskrevet ovenfor, har eleverne herigennem fået en viden om, hvilke strategier de kan benytte for selv at finde frem til betydningen af ord og vendinger.

Læsning af historiske fagtekster

Denne måde at læse på er selvfølgelig langsom. Men det er tanken, at dette forløb og den grundige gennemgang af, hvordan man læser historiske fagtekster, både kan give eleverne viden om arbejderfamiliens hverdagsliv i gamle dage, samtidig med at den lærer eleverne at læse historietekster, således at de hurtigere bliver selvhjulpne og kan læse for at lære.

Fælles samtale

Undervejs i teksterne er der oplæg til fælles samtaler om indholdet, om hvordan de fandt frem til betydningen af indholdet, og der sluttes af med, at eleverne opsummerer deres samlede viden om de forskellige emner, de har læst om. Til allersidst er der også oplæg til en løbeild, hvor eleverne på skift siger en sætning om at være barn i gamle dage. Denne øvelse er oplæg til at drage sammenligninger mellem dengang og nu.

I den fælles samtale er det også meget vigtigt, at læreren folder teksterne ud. Det kan gøres ved at inddrage andre eksempler end dem, der er i teksterne, ved at uddybe historierne eller ved at sammenligne med forhold i nutiden. Her kan fx inddrages samtaler om børnearbejde og boligforhold i den 3. verden, sociale forhold før og nu i Danmark, fortællinger om, hvordan landsbyer også i dag lægges øde, fordi folk flytter til byen, og hvilken betydning det har for boligforhold, trafik m.m. Endelig kan læreren stille spørgsmål, der kan få eleverne til at reflektere over, hvordan forholdene dengang og nu har ændret sig, og hvordan de mon vil ændre sig i fremtiden.

2. Besøg på Arbejdermuseet

Intro

Besøget varer 90 minutter og indledes med, at alle elever samles i butikken til en fælles kort samtale om, hvad man lærer i historie, og hvad man kan lære på et museum. Herefter får eleverne 10 min. til at gå på jagt i museet og finde ud af, hvad det er for en historie, museet vil fortælle. Eleverne samles derefter og fortæller, hvad de fandt ud af.

Tabsrejse

Via en tabsrejse føres eleverne nu tilbage til den tid, hvor deres tipoldeforældre var børn, omkring år 1900. Tabsrejsen slutter med at sætte fokus på Erik Henningsens maleri *Bønder i hovedstaden*. Ud fra dette maleri tales der om vandringer fra land til by, hvad der fik bønderne til at komme til byen, hvad de havde med osv.

Torvet

Herefter samles alle på torvet. Eleverne inddeles i fem fokusgrupper med hver sit undertema: arbejde, økonomi, bolig, leg og mad. Hver fokusgruppe får tildelt rum i forhold til deres tema og en kasse indeholdende:

- brudstykker af erindringer, der knytter sig til temaet
- ting, der illustrerer indholdet i erindringerne
- oplæg til aktiviteter såsom rollespil eller ting, eleverne skal producere

Inden eleverne går til deres respektive rum, vises det, hvordan der skal arbejdes med kassernes indhold, og eleverne får træsko på. Desuden får pigerne tørklæder og drengene kasketter på. Så er de klar til at leve sig ind i et arbejderbarns hverdag omkring år 1900 og frem.

Fokusgrupper

Eleverne har herefter 30 min. i deres fokusgruppe til i fællesskab at undersøge deres tema. En elev læser kassens erindringsbidder op, og i fællesskab ser de på tingene i kassen, kobler dem til det, der står i teksterne, spiller rollespil, løser opgaver m.m. Til sidst aftaler de, hvordan de vil formidle deres viden om temaet til de øvrige elever. Alle elever må vide, hvad de skal sige og gøre, for de får hver især ansvar for at formidle stoffet videre til eleverne i de andre grupper.

Matrixgrupper

Efter 30 min. fordeles eleverne i nye grupper, således at alle temaer nu er repræsenteret i hver gruppe. Grupperne går herefter på skift til de forskellige rum, og den elev, der har haft fokus på rummets tema, fortæller de øvrige, hvad de har lært. Eleverne prøver evt. udvalgte opgaver.

Der afsættes 5 min. pr. tema, så det er vigtigt, at eleverne har aftalt på forhånd, hvad de vil formidle, og hvad de øvrige elever skal prøve. En klokke ringer, når der skiftes til et nyt temarum.

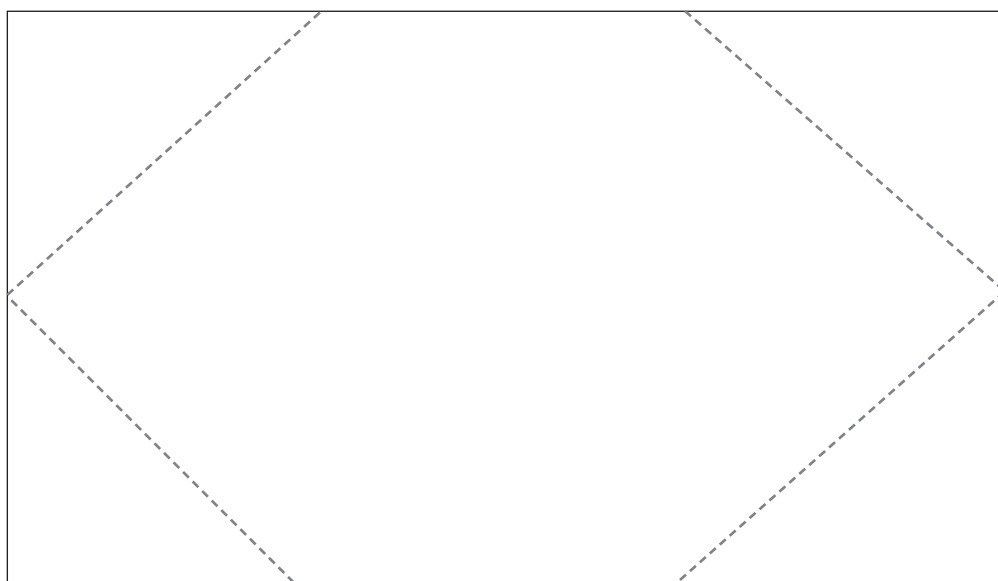
Evaluerings

Når alle elever har besøgt alle temarum, samles eleverne igen på torvet til evaluering af deres læring.

Transfer

Tilbage på skolen arbejdes der med at skabe transfer mellem den viden, som eleverne har erhvervet på Arbejdersmuseet og det videre arbejde på skolen. I materialet er der oplæg til at anvende CL-strukturen *Mødet på midten* til dette. Det kan gøres på denne måde:

1. Inddel klassen i grupper på fire.
2. Læg et stykke A3-papir mellem de fire elever, således at hver elev har et hjørne. Lad dem folde deres hjørne ind, som vist på tegningen.

3. Lad eleverne få 3 min. til hver især at skrive i deres hjørne, hvad de har fundet ud af om hverdagslivet i gamle dage.

4. Herefter fortæller eleverne på skift *bordet rundt* om, hvad de har skrevet. Først når alle har fortalt, er ordet frit.
5. Eleverne skriver herefter i fællesskab stikord i midten af papiret om det, de har fundet frem til.

Fælles samtale

Herefter samler læreren op på den fælles viden ved at notere elevernes udsagn som stikord på fem tavler med overskrifterne: Arbejde, Økonomi, Bolig, Leg, Mad. Disse kan bruges løbende, efterhånden som eleverne tilegner sig mere viden om de respektive temaer. I den forbindelse kan der tales om følgende spørgsmål:

- Hvad kan vi lære af besøget på museet?
- Hvad ved vi nu om livet i gamle dage?
- Hvorfra ved vi det?
- Fokus på erindring og museum som kilder og kildekritik
- Hvilke forskelle er der på elevernes erindringer og de læste?
- Supplerende fortællinger

3. Beskrivende tekster som kilde

Kapitlet indledes med oplæg til en samtale om forskellen på primære og sekundære kilder. Se side 27 i arbejdshæftet

Genrekendskab og tilegnelse af det faglige indhold

Kendskab til teksttypers karakteristika er med til at udvikle elevernes genrekendskab, og det har vist sig, at genrekendskab har stor betydning for, hvor nemt eleverne har ved at tilegne sig stoffet. Kender man genren, er det nemmere at tilegne sig stoffet, fordi genrekendskab skaber forventninger til teksten. Samtidig giver genrekendskab rammer for de tekster, eleverne efterfølgende selv skriver. Der er således tæt sammenhæng mellem at læse og skrive. Man bliver bedre til at læse forskellige genrer ved at skrive i dem, og omvendt.

De beskrivende tekster i dette kapitel er skrevet på baggrund af de erindringer, eleverne har læst i første kapitel, og andre, og er således sekundære kilder. Teksterne generaliserer den viden, eleverne

har fået gennem erindringerne, og de ligner nogle af de tekster, som de møder i deres lærebøger. Dog har vi i dette kapitel bestræbt os på at skrive i én teksttype, således at kendskabet til denne teksttypes karakteristika og hensigt efterhånden kan udvikle sig til en forståelsesstrategi, som eleverne kan anvende, når de læser. Tanken er, at eleverne herigennem lærer at se forskelle på typen af informationer, hvilket er en viden, de har brug for, når de fx skal afgøre en kildes værdi i en given situation. I andre tekster vil man opleve, at teksttyperne står side om side, fx kan en beskrivende tekst være efterfulgt af en erindring og en forklaring.

Den beskrivende tekst har til hensigt at beskrive, hvordan noget er eller ser ud. Når det drejer sig om en historisk tekst, er hensigten at beskrive, hvordan noget så ud eller var på et tidspunkt. De beskrivende tekster her står derfor i datid. Teksttypen begynder ofte med en præsentation af det, som efterfølgende beskrives mere indgående. Fx indledes afsnittet *Arbejde og skole* på denne måde: *Folk, der arbejder på fabrik, kaldes arbejdere. I gamle dage arbejdede arbejderne fra mandag til lørdag fra kl. 7-18. De havde kun fri om søndagen, og de havde aldrig ferie.* Her får vi som læsere præsenteret nogle generelle vilkår. Herefter udfoldes arbejdernes vilkår i en række afsnit, der ikke har noget kronologisk forløb: *Arbejdet på fabrikkerne, Børnearbejde, Børnearbejde og skolegang, Børns arbejde i hjemmet.* Afsnittene kommer i en rækkefølge, som skribenten finder logisk i forhold til emnet. Tankekortet, som eleverne noterer i, understøtter den beskrivende teksts opbygning.

Modsat erindringerne, som eleverne tidligere har læst, refereres der i de beskrivende tekster ikke til konkrete menneskers oplevelser af hændelser, og hvordan de påvirkede den enkelte. Her drejer det sig om at kunne forestille sig de generelle vilkår for arbejdernes liv.

Verber som *var* og *havde* forekommer ofte i den beskrivende teksttype, fx *Arbejdet var hårdt og ensformigt.* Sådanne verber får teksten til at stå stille. Der er ikke noget forløb.

I beskrivende tekster vil der være mange ord, der farver teksten og beskriver, hvordan det var, fx beskrives arbejdet som *hårdt* og *ensformigt*. I erindringer vil man desuden finde konkrete folks oplevelser af det hårde og ensformige arbejde.

Progression i arbejdet med teksterne

Som i det foregående kapitel behandler teksterne de samme emner, men under lidt andre overskrifter: *Arbejde og skole, Økonomi, Bo-*

lig, *Leg og fritid*, *Mad og drikke*. Også i dette kapitel er de to første tekster de sværeste, og derfor er den første tekst tænkt som den, læreren læser op og er rollemodel på (jf. side 11-12). Hun tænker højt og viser, hvordan hun læser teksten med hjælp fra læseguiden. Teksten *Økonomi* arbejder lærer og elever sammen om, og de sidste tre tekster, der er lettere, læser eleverne i makkerpar.

Nærlæsning

I dette kapitel lærer eleverne at nærlæse. De lærer læsemåden læs-stop-fortæl-læs igen-skriv. Det er ofte ikke nok at læse fagtekster én gang. Der er meget at holde styr på. De må studeres nærmere, for at eleven kan tilegne sig indholdet. Som led i den proces skriver eleverne stikord, som de bagefter genfortæller teksten ud fra. Skrivning er et vigtigt led i tilegnelsesprocessen, fordi eleverne herved får mulighed for at reflektere over indholdet.

I udformningen af læseguiden er der en progression i den måde, eleverne stilladseres på. I de tre første tekster er der overskrifter i notatarket, der relaterer til teksternes indhold. I den fjerde og femte tekst skal eleverne selv skrive overskrifter i notatarket.

Fælles samtale

Efter arbejdet med at læse teksten og skrive noter er der oplæg til fælles samtale om indholdet i teksterne. Spørgsmålene kan eleverne ikke umiddelbart hente svar på i teksten. De må drage følgeslutninger/læse mellem linjerne og bruge deres viden fra besøget på Arbejdersmuseet eller deres sunde fornuft. Her er der også lejlighed til, at læreren folder de historiske fakta ud og giver eksempler.

Tjek af forståelse

Eleverne opfordres her til at tjekke deres forståelse på tre måder. Ved at

1. genfortælle tekstens indhold ud fra stikordene til en makker (dialog)
2. tegne en tegning, der illustrerer det, teksten drejer sig om (tid til refleksion)
3. skrive en fagtekst på baggrund af notaterne (konsolidere sin viden)

Ad 1

Dialogen sikrer, at eleverne øver sig i selv at formulere sig om stoffet, således at de opdager, om de har forstået indholdet.

Ad 2

Det er tanken, at elevernes illustrationer efterfølgende sammenlignes med de fotos, de arbejder med i næste kapitel, og at de vurderer kildeværdien af henholdsvis illustrationer og fotos.

Ad 3

De første gange, eleverne skriver fagtekster, kan læreren med fordel inddrage sætninger fra elevernes tekster til at skabe fælles fagtekster på tavlen. Herved kan eleverne lære forskellen på fiktions- og fagtekster at kende, og dette kan medvirke til, at de udvikler kildekritisk sans. Mange historiebøger for elever på mellemtrinnet anvender en kombination af fiktions- og fagtekster, og elever kan have svært ved at skelne faktuelle oplysninger fra fiktive. Her er et eksempel på en fagtekst/faktaboks fra en elev i 4. klasse:

Husenes beliggenhed:

De lå tæt og var bygget langs gaderne. Der var bygget små huse i baggården.

Lejlighedernes indretning:

De var små og havde et eller to værelser og et køkken.

Børnenes sovepladser:

De sov i kommodeskuffer. De lå på halmmadrasser eller sov i fodenden.

Lokummerne:

De lå i gården og var fælles for alle der boede der. De lugtede grimt.

Perspektivering

Til sidst lægges der op til en samtale om at se sammenhænge mellem dengang og nu. Denne munder ud i, at eleverne skriver en fagtekst om hverdagsliv i dag. De planlægger den først ud fra stilladseringsarket se arbejdshæftet side 68, giver hinanden respons, læser den op for klassen og prøver på denne baggrund at forklare, hvilke forskelle og ligheder der er på dengang og nu.

4. Fotos som kilder

Beskrive og analysere fotos

Fotos er en vigtig kilde til at få viden om, hvordan der har set ud i gamle dage. I dette kapitel er der derfor fokus på at læse fotos. Der er udvalgt fem fotos, der på forskellig vis fortæller om tiden. Det er tanken, at læreren i første omgang viser eleverne, hvordan man kan beskrive et foto, og hvor mange detaljer man kan opdage i et foto. Herefter fordeles klassen i makkerpar. Halvdelen af eleverne får et foto, som de beskriver så detaljeret, at deres makker kan tegne fotoet uden at have set det. Herefter inddrages et nyt foto, og eleverne bytter roller, så den, der før tegnede, nu beskriver og omvendt.

Efter denne øvelse er der oplæg til en lidt større øvelse, hvor eleverne først beskriver fotoet og dernæst fortolker den historie, der kan ligge i billedet. Derefter nærlæser de hinandens tekster og stiller og svarer på spørgsmål fra hinanden. Det foregår sådan:

Brug arket side 52 i arbejdshæftet. Kopier det evt. på A3 papir. Hvis man vælger at kopiere på A3 papir, kan man lade eleverne folde papiret, så de kun ser en kolonne ad gangen. Fordel forskellige fotos i klassen, sådan at to elever, der sidder ved siden af hinanden, ikke har det samme foto. Begynd øvelsen samtidig, og lad eleverne skrive på tid, fx 3-5 minutter til hver kolonne:

1. Eleverne beskriver fotoet i første kolonne. De beskriver det, de kan se. Vær opmærksom på, at eleverne skriver i hele sætninger, ellers er det svært for andre at læse og forstå teksten.
2. Efter 3-5 minutter flytter eleverne blikket til næste kolonne. Her skriver de den historie, fotoet fortæller. Hvad tror de, der foregår?
3. Efter 3-5 minutter bytter eleverne papir/hæfte. Makkeren læser teksten i de to første kolonner, og i tredje kolonne stiller hun spørgsmål til indholdet.
4. Efter 3-5 minutter giver eleverne hinanden papiret/hæftet tilbage og svarer på de stillede spørgsmål.

Herefter går eleverne sammen i grupper på fire. I grupperne skal begge fotos være repræsenteret, og de to, der allerede har læst hinandens tekster, skal ikke være sammen. På denne måde får eleverne indblik i flere forskellige tolkninger af billederne.

Eleverne læser på skift alle kolonner op for hinanden og udvælger en tekst til oplæsning i klassen. Eleverne viser fotos for hinanden, læser teksterne op og begrundes, hvorfor de valgte den pågældende tekst. Hvad var fx særligt godt i denne?

I den førstekolonne arbejder eleverne med den beskrivende teksttype. I den anden kolonne reflekterer eleverne over fotoet, og de benytter den fortællende teksttype til det. Ved at læse makkerens to første kolonner og at skulle stille spørgsmål hertil praktiserer de læsning mellem linjerne, og når de efterfølgende i sidste kolonne skal svare på spørgsmålene, er de i gang med at argumentere. Det er således en øvelse, der har som formål at få eleverne til at praktisere de strategier, de tidligere har lært i en sammenhæng.

Fælles samtale

På baggrund af øvelsen samtales om kildeværdien af de illustrationer, eleverne lavede til de beskrivende tekster, og de fotos, som de netop har arbejdet med. Sammenhold også med kildeværdien af artefakter fra museet, erindringer og beskrivende tekster.

5. Forklarende tekster som kilder

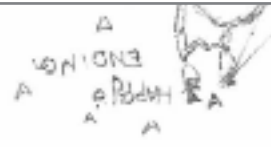
Som afslutning på forløbet bringes der i dette kapitel en forklarende tekst, som forklarer årsagerne til, at folk flyttede til byen, og den virkning, det fik for folkene.

Teksten består af fire afsnit:

I de tre første afsnit er der fokus på, hvordan det har været at bo på landet for forskellige klasser: godsejere og bønder, husmænd, landarbejdere og tyende. Der er særligt fokus på forholdet til ejendom, arbejde og bolig.

I det sidste afsnit er der fokus på de ændringer, industrialiseringen fik for livet på landet, vandringen fra land til by og de ændrede vilkår, der skabte den nye arbejderklasse.

Før læsning af teksterne arbejder eleverne med förlæse-aktiviteten *Mødet i midten* (se side 21). I denne øvelse har eleverne mulighed for at gøre sig tanker om, hvad der kan være årsagen til den tiltagende urbanisering. Tanker, som sammen med læseformålet skal få eleverne til at læse mere aktivt, når de efterfølgende selv læser teksten. Her er et eksempel:

grundet til at folk
 flyttede til byen var måske
 at det var svært at købe mad og
 andet ude på landet? (Jeg var der ikke)
 eller måske fordi de ikke kunne lide
 ligeså ude på landet.

Geirza

Zoe
 Jeg tror at de flyttede ind i byen for at handle
 at man fik et bedre liv og så lå de heller ikke
 vedrøst i halskædet, kunne komme og se isbær

Vi er enige om det
 Lucas sagde om at
 man havde mindre
 arbejde.
 og at de havde på
 at få et bedre liv
 og at de havde me-
 get korn og mad
 med ind til byen
 for at sælge det.

Lucas

Jeg tror at
 de flyttede fordi der
 ikke var mere arbejde
 på landet fordi
 de lamp maskinerne kom til
 verden.

Eleverne arbejder med læseguiden, og de opfordres til at lægge mærke til de ord og vendinger, der signalerer årsag/virkning, fx *fordi*, *derfor*, *for at*, *på den måde*, *det betød*.

Også her lægges der op til, at eleverne efter endt læsning deler deres viden med hinanden ved at genfortælle teksten ud fra deres stikord, og ved at de stiller og finder svar på eventuelle spørgsmål til forhold i teksten.

Til sidst er der oplæg til, at eleverne selv undersøger nogle af de forhold, der blot nævnes om fagforeningernes betydning.

6. Evaluering

Som evaluering på forløbet er der oplæg til at skrive en fortællende tekst om hverdagslivet omkring år 1900. Formålet med dette er at give eleverne lejlighed til at leve sig ind i og forstå datidens vilkår, samtidig med at de jo vil trække på viden om deres eget liv. Herved får de mulighed for at se sammenhænge mellem dengang og nu ud fra et mere følelsesmæssigt perspektiv.

Da det kan være svært for eleverne at leve sig ind i en anden tid end deres egen, kan læreren læse uddrag fra to historiske romaner op, da den historiske roman i højere grad end fagtekster giver mulighed for indlevelse. Det kan fx være det første kapitel af *Hungerbar-net* af Cecil Bødker og uddrag af Marie Anderens roman *Tudemarie*. Det første uddrag handler om en dreng, der bor på landet og for første gang skal ud at tjene. Det andet handler om en pige, der bor i København, og hendes oplevelser her.

Herefter opfordres eleverne til at planlægge teksten ud fra stillad-seringsarket side 68, før de skriver. Arket har også den fordel, at eleverne dermed får kriterier til en vurdering af, om de har opfyldt rammerne. Her er et eksempel på en elevtekst:

Fra landet til byen

Jeg hedder Svend, og jeg var 13 år da vi boede på landet. Jeg boede sammen med min mor, tre brødre og to søstre. Min far døde af tuber-kulose, da jeg var 10 år. Mine søskende og jeg blev nød til at arbejde hos en bonde, fordi vores mor havde svært ved at klare sig efter min

fars død. Hun havde ikke nok penge til at forsørge familien. Den bonde, vi arbejdede hos, var en af det sidste der fik maskiner til at gøre arbejdet i marken, så vi var heldige, at vi alle kunne arbejde hos ham i nogle år. En dag overtog maskinerne vores job hos bonden. Vores mor mente, at det var bedre at flytte til byen, fordi der var kommet mange fabrikker, og hun havde hørt, at de havde brug for folk.

Vi rejste med et tog til byen. Da vi ankom til byen, skulle vi finde en lejlighed så hurtigt som muligt. Det var svært, fordi vi ikke vidste hvordan byen fungerede. Til sidst fandt vi en etværelses lejlighed i et skummelt kvarter, hvor vi alle skulle være. Den første uge i lejlighed havde vi ikke fundet noget job, så vi spiste ikke så tit. Vi blev nød til at gå rundt på torvet og tigge efter mad eller penge. En dag var der en mand på torvet, som spurgte efter folk, der vil have arbejde på en fabrik. Jeg blev rigtig glad, og sagde hurtigt ja tak til jobbet. Heldigvis havde de brug for flere, og min bror kunne også få arbejde.

Første dag på fabrikken fandt vi ud af, at det var hårdere end vi havde troede, men vi blev nød til at fortsætte, fordi vi havde brug for pengene. På fabrikken lavede de svovlstikker. Vi skulle dyppe små tynde træpinde ned i gult svovlsyre. Det gik fint, og vi var hurtige til at lære det. Efter nogle dage klagede min bror over, at hans kæber gjorde ondt. Jeg sagde til ham, at han bare skulle ignorere det, og at det ville gå over. Men jeg tog fejl. Hans smerter blev værre, hans kæbe begyndte at smuldre og han blev rigtig svag. Vi tog til lægen, og spurgte om han kunne hjælpe. Lægen sagde, det eneste man kunne gøre var, at skære kæben væk ellers vil han dø. Vi sagde ja til operationen, og min bror fik skåret kæben af. Han så ud til at have det fint, men efter nogle dage fik han smerte igen og døde. Det var en lang smertefuld død, og vi var alle meget ulykkelige over at miste ham. Vi havde ikke råd til at holde en rigtig begravelse, så det blev meget simpelt.

Efter min bror døde blev jeg nød til at arbejde videre på fabrikken. Min anden bror begyndte også, at arbejde på fabrikken sammen med mig. Mine andre søskende og min mor arbejdede på andre fabrikker. Det var et hårdt liv, men vi klarede os nogenlunde. Vi gik næsten aldrig sultne i seng, men måtte blive boende i den et værelses lejlighed i mange år.

Når eleverne har skrevet deres tekst, kan de bytte med en anden elev og vurdere teksten ud fra kriterierne i planlægningsarket. De kan fx strege under med forskellige farver, hvor de har opfyldt kravene. Så bliver det meget tydeligt for dem, om de har skrevet en fortællende tekst om det, der var hensigten. Læreren kan herefter tydeligt få overblik over, hvor eleverne er i deres faglige udvikling.

Til sidst kan eleverne teste deres viden om ligheder og forskelle mellem dengang og nu ved at udfylde Venn-diagrammet side 71 i arbejdsheftet, og dette kan lægge op til en afsluttende samtale om, hvordan forholdene dengang og nu adskiller sig fra hinanden eller ligner hinanden, og hvordan fremtiden mon vil se ud.

